

برنامه‌ریزی جدید درسی

برای جغرافیا

دکتر سیاوش شایان

جغرافیایی نیز تغییر

می‌کنند.

تغییر با نیاز سروکار جدی

دارد. این «نیازها» هستند که

سبب تغییر برنامه‌های ما می‌شوند.

کلمه «برنامه‌ریزی» نیز مفاهیم متعدد با

خود را به همراه دارد که آینده و آینده‌نگری

از جمله معانی نهفته در برنامه‌ریزی هستند. هر

برنامه‌ای برای آینده طراحی می‌شود و تاکنون کسی

برنامه‌ای برای گذشته تصور نکرده و ارائه نداده است. آینده

بر حسب برنامه‌های (سناریوهای) متفاوتی که برای آن‌ها

در نظر بگیریم، متفاوت می‌شوند. از این جهت، عده‌ای بر این

باورند که یک آینده وجود ندارد و ما با آینده‌ها سروکار داریم. عوامل

تأثیرگذار بر آینده در حال شدت و ضعف یا کم و زیاد شدن‌اند؛ از این رو

در صورت واقع‌بینی، باید آینده‌ها را در نظر گرفت، نه فقط یک آینده را.

از دیگر مفاهیم درونی «برنامه‌ریزی» وضع نامطلوب کنونی است،

چون به این جهت برنامه‌ریزی می‌کنیم که وضع موجود را نامطلوب

می‌یابیم و با توجه به تغییر، درصددیم که وضعیت مطلوب‌تری را

در آینده ایجاد کنیم. برنامه‌ریزی درسی برای نسل آینده صورت

می‌گیرد، نه برای نسل کنونی. نسل کنونی در حال تغییر و گذار

از حالتی به حالتی دیگر است و این امر، برنامه‌ریزی برای آینده و

برنامه‌ریزی درسی همه علوم و از جمله جغرافیا را گریزناپذیر می‌کند.

هنگامی که نام «جغرافیا» به برنامه‌ریزی درسی افزوده می‌شود و هدف

ما از برنامه‌ریزی درسی جغرافیا برای نسل آینده در نظر می‌آید، اوضاع

پیچیده‌تر از برنامه‌ریزی درسی برای دروسی تقریباً ایستا خواهد بود،

چراکه خود جهان و به تبع آن «جغرافیا» در حال دگرگونی است و

کسی با برنامه‌ریزی در این زمینه موفق خواهد بود که از تغییر جغرافیا

در جهان کنونی برداشتی درست داشته باشد و جهان را آن‌چنان که

هست در نظر گیرد، نه جغرافیایی با دید خاص را.

همین امر روی برنامه‌ریزی درسی تأثیر مستقیم و کامل می‌گذارد

و برداشت غلط، پالایه (فیلتر) اشتباه و دید ناصواب، عکسی را که از

جهان پیرامونی و جغرافیای موجود به دست می‌دهد، کج و معوج یا

به اصطلاح نقشه‌کش‌ها دارای کشیدگی و اعوجاج نشان می‌دهد و

برنامه‌ریزی جغرافیا را دچار کژی و از واقعیت دور می‌کند.

«تغییر»

کلمه‌ای

کلیدی در

برنامه‌ریزی درسی

است. جهان در حال تغییر

است، دانش‌آموزان در حال

تغییرند و نیازها و اسناد، روابط و

جغرافیا همگی تغییر می‌کنند. هیچ

برنامه‌ای نمی‌تواند بدون توجه به این

تغییرات به حیات خویش ادامه دهد. برنامه‌ریزی‌ها

نیز در حال تحول و تغییرند.

چشم‌اندازها، اهداف و آینده بر اساس نیازهای فردی،

اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی همواره در حال تغییر بوده

و هستند و هر برنامه‌ای، ولو برنامه درسی، از این تغییرات تأثیر

می‌پذیرند، بر آن‌ها تأثیر می‌گذارند و با گذر زمان تغییر می‌یابند. بی‌گمان

برنامه‌ها، از جمله برنامه درسی بر حسب آینده‌نگری‌ها تغییر می‌یابند، چراکه

تغییر در ذات برنامه درسی نهفته است. تغییر در برنامه درسی جغرافیا در این

میان از ویژگی‌های خاص خود برخوردار است، چراکه با تغییر مکان‌ها و

چشم‌اندازها روابط بین مناطق

است که پس از تهیه و اجرای برنامه، آن را رها نکرده‌ایم و هنوز نیازمند اطلاع از چگونگی اجرای برنامه، بازخورد دانش‌آموزان و دبیران به برنامه، جمع‌آوری نظریات، پیشنهادهای و دسته‌بندی و ارزشیابی دقت آنان و یافتن نظرات درست و نادرست و بازنگری برنامه برای اجرای دقیق‌تر آن هستیم. این مرحله ممکن است بین سه تا پنج سال به طول انجامد و برای انجام آن به متخصصان سنجش و اندازه‌گیری آموزشی و درسی نیازمندیم که در این مورد آموزش‌ها دیده‌اند و تمرین‌ها کرده‌اند و کتاب‌ها و رساله‌ها نوشته‌اند.

و بالاخره ... برنامه جدید! یادتان هست که درباره تغییر در ابتدای این مقاله صحبت کردیم؟! زمان، کار خود را می‌کند. باز هم نیازها، مکان‌ها، نسل‌ها تغییر می‌کنند و نیاز به برنامه جدید روی می‌دهد. در این شماره از فصلنامه رشد آموزش جغرافیا که به «برنامه درسی جغرافیا» اختصاص یافته است، مطالب متنوع‌تری را از کارشناسان برنامه‌ریزی درسی و تجربه‌های آنان از برنامه‌ریزی درسی جاری جغرافیا در قالب میزگرد، گزارش و... ارائه کرده‌ایم. برخی از استادان آموزش جغرافیا نیز هم خود مطالبی در این باب نوشته‌اند و هم از دانشجویانشان درباره مطالب موجود در کتاب درسی جغرافیا نظر خواهی کرده‌اند که آن‌ها را هم در صورت علاقه مطالعه خواهید کرد. امیدواریم این شماره از فصلنامه رشد آموزش جغرافیا که یکی از اهداف اصلی انتشار فصلنامه، یعنی آگاهی از برنامه‌های درسی و اشاعه آن‌هاست، مورد استقبال مخاطبان قرار گیرد و بازخوردهای متعددی از شما به دفتر مجله برسد.

برنامه‌ریزی درسی جغرافیا نیازمند توجه به اسناد بالادستی نظیر سند تحول بنیادین، برنامه‌های درسی جهانی جغرافیا (منشور آموزش جغرافیای یونسکو)، نیازها و ضروریات در نظر گرفته شده در انجمن‌های علمی برنامه‌ریزی درسی، انجمن بین‌المللی جغرافیا، انجمن بین‌المللی آموزش جغرافیا، برنامه درسی ملی کشور و سندهای بالادستی دیگر است و بدون توجه به این اسناد، برنامه‌ریزی درسی جغرافیا نه امکان‌پذیر است و نه قابل‌جرا. برنامه‌ریزان درسی جغرافیا باید توانایی خواندن و درک این سندهای بالادستی، استخراج دستورالعمل‌های جغرافیایی و آموزشی موجود در آن‌ها و بومی‌سازی آن‌ها را داشته باشند. این امر نیاز به متخصصان آموزش‌دیده درسی، متخصصان موضوعی (جغرافیا) و همکاری مداوم و مستمر آن‌ها با یکدیگر دارد. در تولید برنامه درسی جدید برای موضوع جغرافیا، نیازمند مطالعه و بررسی مدل‌های آموزشی موجود در جغرافیا هستیم. باید بدانیم که کدام‌یک از مدل‌های مورد استفاده در دنیای کنونی برای این امر مطلوب‌تر است، قابلیت اجرا در سطح ملی دارد، زیرساخت‌های لازم برای اجرای کدام‌یک از آن‌ها فراهم‌اند، تا چه اندازه معلمان یا دبیران آموزش‌دیده برای آن‌ها در دسترس‌اند، مکان‌های مطلوب برای اجرا در اختیار است یا خیر، فضاهای آموزشی و آزمایشگاه‌ها یا اتاق‌های جغرافیا برای اجرای برنامه به اندازه کافی و با پراکندگی جغرافیایی مطلوب در سطح کشور فراهم‌اند یا خیر و ...

برخی مدل‌های آموزش جغرافیا ایستا هستند و برخی پویا. تفاوت آن‌ها در توانایی ورود بازخوردها در اجرای برنامه به درون مدل و اصطلاح مدل‌های در حال کار است و تغییر در آن‌ها به شرایط مطلوب آموزشی/ موضوعی بستگی دارد. به عبارت دیگر، اگر بازخوردهای اجرای برنامه، چه مثبت و چه منفی، نتوانند به برنامه وارد شوند و آن را اصلاح و پویاتر کنند، با مدل مطلوبی روبه‌رو نیستیم و باید آن را تغییر دهیم.

در صورت تهیه برنامه جدید آموزش جغرافیا، اعتباربخشی آن در سطح ملی و منطقه‌ای در میان دبیران، کارشناسان آموزشی، برنامه‌ریزان درسی و دانش‌آموزان از اهمیت بسزایی برخوردار است. برای این امر باید از دبیران زبده، کارشناسان آموزشی و درسی خبره و دانش‌آموزانی با سطوح مختلف یادگیری استفاده شود، زیرا برنامه برای دانش‌آموزان زبده با سطوح بالای یادگیری تهیه نمی‌شود، بلکه باید تمامی سطوح یادگیرنده را در نظر گرفت. اعتباربخشی ممکن است در سطح منطقه‌ای یا ملی برگزار شود و نتایج آن به برنامه بازگردد و اصلاح لازم صورت گیرد.

اجرای آزمایشی برنامه در سطح قابل قبول علمی از مراحل دشوار یک برنامه‌ریزی درسی است. در صورت تهیه برنامه جدیدی برای درس جغرافیا، لازم است ابتدا کارشناسان آموزشی و درسی، مقیاس اجرای برنامه آموزشی را مشخص کنند. آیا برنامه برای چند کلاس در یک منطقه اجرا می‌شود یا چند کلاس در سطح چندین منطقه؟

اندازه‌گیری و پایش یافته‌های اجرای آموزشی باید مورد بررسی دقیق قرار گیرند و در برنامه درسی اعمال شوند.

شاید آخرین مرحله برنامه‌ریزی درسی جغرافیا، دشوارترین آن هم باشد و آن، مرحله «پایش و ارزشیابی» از اجرای برنامه است. پایش و ارزشیابی از اجرای برنامه به معنای این